

Izabela Pieczonka, Jakub Morawiec

Z badań nad pradziejowym i wczesnośredniowiecznym osadnictwem rejonu gliwickiego ze szczególnym uwzględnieniem materiałów archeologicznych ze stanowiska 16 w Łanach Małych

---

Pisma Humanistyczne 2, 41-55

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Izabela Pieczonka
Jakub Morawiec

**Z BADAŃ NAD PRADZIEJOWYM
I WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM OSADNICTWEM
REJONU GLIWICKIEGO ZE SZCZEGÓLNYM
UWZGLĘDNIENIEM MATERIAŁÓW
ARCHEOLOGICZNYCH ZE STANOWISKA 16
W ŁANACH MAŁYCH**

Rejon gliwicki jest szczególnie atrakcyjny osadniczo. Wchodzi on w skład mała urozmaiconego, centralnego wycinka Wyżyny Śląskiej, która jest w okolicy Gliwic silnie zrównana. Pewne urozmaicenie stanowią rozcięcia dolinne małych rzek i strumieni. Penetrowany i z różną częstotliwością zasiedlany był co najmniej od paleolitu górnego. Świadczą o tym liczne miejsca zawierające ślady bytności i działalności człowieka w pradziejach i w czasach historycznych.

Jednym z takich miejsc jest rejon obecnej wsi Łany Małe w gminie Rudziniec k. Pyskowic. Na jej obszarze znajduje się wiele stanowisk archeologicznych o charakterze osadniczym (w tym osady i punkty osadnicze) przeważnie kultury łużyckiej okresu halsztackiego oraz z okresu średniowiecza. Po mieszkańcach tych osad pozostały resztki domostw oraz porzucone przedmioty, jak np. fragmenty naczyń, ozdoby brązowe i żelazne. W Łanach poza tym odkryto dwa cmentarzyska kultury łużyckiej: birytualne i ciepłopalne oraz średniowieczny skarb. Znaleźiska przemawiają również za penetracją osadniczą ludności kultury przeworskiej, co pozwala nam mówić o dość częstym zasiedlaniu tego terenu od epoki brązu do późnego

średniowiecza (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1998, ss. 3 - 18; archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach).

Wyjątkowym przykładem wielowiekowego bytowania człowieka na tym terenie jest stanowisko nr 16(obszar AZP 95 -42, nr 43) znajdujące się ok. 1 km na NE od zabudowań wsi w miejscu, gdzie droga szybkiego ruchu E - 22(planowana autostrada A -4) przecina drogę lokalną Kędzierzyn-Koźle - Pyskowice. Położone jest ono na północ od Kłodnicy i 500 m na południe od wyniesień Gór Widawskich.

Stanowisko Łany Małe 16 zostało odkryte w 1936 r. przez F. Pfützenreitera i G. Raschkego w związku z budową autostrady. W roku następnym Kubiczek oraz Schastock przeprowadzili badania ratownicze, w czasie których odkryte zostały obiekty osadowe kultury łużyckiej, a także ceramika tej kultury i wczesno-średniowieczna (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1996,s. 2). Istniało przypuszczenie, że w trakcie robót ziemnych stanowisko uległo zniszczeniu.

Jesienią 1996 r. przeprowadzono na stanowisku badania sondażowe, które wykazały, że istnieje ono nadal i jest bogatsze niż przypuszczano. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można było mówić wówczas o istnieniu obozowiska mezolitycznego, osady kultury łużyckiej okresu halsztackiego i śladów osadniczych z okresu późnego średniowiecza. (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1996). Pełne, systematyczne prace wykopaliskowe o ratowniczym charakterze prowadzone były od początku kwietnia do końca września 1998 r. z ramienia Muzeum Śląskiego w Katowicach pod kierownictwem E. M. i E. Foltynów.

Zdecydowana większość wydobytego ze stanowiska nr 16 w Łanach Małych materiału zabytkowego wiąże się z osadą nieobronną typu wiejskiego kultury łużyckiej. Odnotowano również liczny zbiór zabytków krzemiennych z paleolitu górnego i mezolitu, a także dwie siekierki późnoneolityczne. Okres wczesnośredniowieczny reprezentują fragmenty ceramiki z VIII-IX w. , wyroby żelazne oraz przedmioty związane z obróbką włókna. Wystąpiła także ceramika kultury

przeworskiej z okresu późnorzymskiego (w tym ceramika "siwa") oraz ceramika późnośredniowieczna i nowożytna.

Wobec takiego bogactwa materiału archeologicznego stanowiska 16 warto przyjrzeć się bliżej chociaż niektórym z tych zabytków. Artykuł niniejszy ma na celu ukazanie obrazu pradziejów tego obszaru ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy, którą dają nam materiały odkryte w południowej części stanowiska 16 w Łanach Małych w r. 1998.

EPOKA KAMIENIA

Wśród inwentarza uzyskanego w trakcie badań na stanowisku 16 integralną część stanowi materiał krzemienisty, który zalegał luźno na obszarze całego stanowiska. Z zabytków uzyskanych w czasie prac wykopaliskowych należy wymienić liczne rdzenie, odłupki, a z narzędzi tylczaki i półtylczaki. Część z zabytków krzemienistych może być pokroju paleolitycznego, jednak większość ma charakter ściśle mezolityczny. Świadczy o tym w wielu przypadkach mikrolityzacja. Cechy jakie wykazują zabytki skłaniają do wiązania ich z kulturą komornicką, dobrze poświadczoną przede wszystkim na pobliskich stanowiskach 1 i 3 w Dzierżnie, gdzie w inwentarzu również wysoki procent stanowiły rdzenie (Ginter 1973, s.59, 68; Ginter 1966, s.13). Ponadto w skład inwentarza tych stanowisk wchodziły rylce i drapacze (Ginter 1973, s.29), co pozwoliło na ściślejszą identyfikację kulturową obu stanowisk. Ich chronologia oparta na analogii ze stanowiskami w Komornicy i Wieliszewie, została ustalona na II połowę okresu borealnego (Ginter 1973, s.68).

Wyroby produkowane były na miejscu głównie z krzemienia narzutowego górnośląskiego, a także z jurajskiego, łysogórskiego czekoladowego, świeciechowskiego oraz z radiolarytu "gliwickiego"

barwy czerwonej i kryształu górskiego (por. H. Wojciechowska 1977, s.10).

Uzyskany materiał krzemienisty sugeruje, iż na stanowisku mamy do czynienia z pozostałościami mezolitycznego obozowiska zbieżnego chronologicznie ze stanowiskami w Dzierżnie. Zarysowuje się nam więc tutaj jeszcze wyraźniej obraz osadnictwa komornickiego w rejonie gliwickim. Koncentrowało się ono przede wszystkim na terasie Kłodnicy oraz w północnej części rejonu gliwickiego - obszar Czarków-Świbie-Dąbrówka (por. też H. Wojciechowska 1977, s.10; 1995, s.12), co potwierdza pewną regułę charakterystyczną dla innych terenów ziem polskich, gdzie mamy do czynienia z niewielkimi obozowiskami, które wielokrotnie zasiedlano (P. Kaczanowski, J.K.Kozłowski 1998, s.95).

Trudno powiedzieć coś bliższego na temat penetracji najbliższej okolicy stanowiska w paleolicie. Brak tu ścisłych nawiązań do materiałów cyklu kultury mazowszańskiej znalezionych w Sośnicy, Ligocie Zaburskiej czy Dzierżnie (H. Wojciechowska 1977, s.9; 1995, s.12). Może to dziwić o tyle, że znaleziska z wyżej wymienionych stanowisk świadczą o atrakcyjności doliny Kłodnicy jako obszaru łowieckiego (por. E.M.Foltyn, E.Foltyn 1998, s.12). Być może przyszłe badania bardziej naświetlą tę kwestię. Na dzień dzisiejszy, choć chronologię najstarszego osadnictwa w rejonie Gliwic trzeba przesunąć na co najmniej paleolit górny (E.M.Foltyn, E.Foltyn 1998, s.12), to wydaje się, że obszar południowej części stanowiska po raz pierwszy zasiedlony został w okresie borealnym.

Czasami zabytki krzemienne na stanowisku 16 znajdowane były w obiektach związanych z osadnictwem kultury łużyckiej. Wiele przemawia za tym, że zalegały one na złożu wtórnym, przez co ich chronologiczne usytuowanie jest bardzo trudne. Wydaje się, że zbieżność uzyskanych materiałów - przede wszystkim typologiczna - może sugerować podobne usytuowanie chronologiczne, jak przy materiałach z Dzierżna. Występowanie niektórych zabytków krzemienistych w obiektach łużyckich może świadczyć o wykorzystaniu

ich w czasie istnienia tu osady kultury łużyckiej. Jest to jednak tylko przypuszczenie (por. M. Kurgan - Przybylska 1995, ss. 139-143).

Panujące w nauce przekonanie o znikomym zainteresowaniu terenem rejonu gliwickiego ze strony różnych społeczności i kultur neolitycznych z racji mało urodzajnych gleb (H.Wojciechowska 1995, s.14) wydaje się poświadczać prawie całkowity brak na stanowisku zabytków z nimi związanych, jeśli nie liczyć dwóch siekierek, krzemiennej czterościennej i kamiennej soczewkowatej (rys. 1). Prawdopodobnie są one pozostałością penetracji pastersko-łowieckiej nomadów kultury ceramiki sznurowej (E.M.Foltyn, E.Foltyn, 1998,s.7). W Łąbędach-Przyszówce (Gliwice) i Dzierżnie znaleziono fragmenty naczyń kultury ceramiki sznurowej (H.Wojciechowska 1995, s.11) oraz topory wykonane m.in. z bazaltu i serpentynu (A.Węgrzykova 1963, s.91-92). Oprócz tego w rejonie Gliwic odnotowano luźne znaleziska siekierek i toporów związanych z kulturą pucharów lejkowatych (A.Węgrzykova 1963, s.90-91) występujących niemal zawsze pojedynczo. Mogą one świadczyć o tym, że w okresie neolitu teren ten mógł być wykorzystywany pod względem łowiecko-hodowlanym lub ewentualnie rolniczym, jednakże tylko przez społeczności stosujące bardziej rozwinięte techniki uprawy ziemi, umięjące przy pomocy np. radła ciągniętego przez zwierzęta, wykorzystać trudniejsze w eksploatacji i mniej urodzajne gleby (por P.Kaczanowski, J.K.Kozłowski 1998, s.118).

KULTURA ŁUŻYCKA

Wśród znalezisk z Łanów Małych 16 zdecydowana większość pochodzi z osady kultury łużyckiej. Charakter obiektów wskazuje na to, że znajdowała się tu tzw. osada otwarta. Była ona położona na terasie nadzalewowej rzeki Kłodnicy, co jest typowe dla osad kultury łużyckiej (J. Ostoja - Zagórski,1995, s. 73). Trzeba tu stwierdzić, że była to jedna z szeregu osad i punktów osadniczych ludności kultury łużyckiej w

rejonie Gliwic, który obfituje w wyjątkowo liczne znaleziska tej kultury. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie Łanów Małych, gdzie mamy do czynienia z całym ich szeregiem. Dla omawianego obszaru można wymienić cały szereg osad otwartych (w Gliwicach: Sośnicy, Łabędach-Przyszówce, Ligocie Zabrskiej; Kamieńcu, Pławniowicach, Świbiu, Ziemięcicach czy wreszcie Łanach Małych), a także bogate w spektakularne zabytki cmentarzyska, jak np. w Świbiu czy Łabędach-Przyszówce (H. Wojciechowska 1977, s. 14; 1995 s.12).

Szczegółowa eksploracja na stanowisku Łany Małe 16 ujawniła ślady budowli naziemnych w postaci dołów postępowych, które wyznaczają zarysy domostw o konstrukcjach słupowych, m.in. sumikowo-łatkowej. Oprócz tego w osadzie występować mogły budowle o konstrukcji zrębowej, o czym świadczyłaby duża ilość polepy konstrukcyjnej. W tej chwili można stwierdzić, że tworzyły one pewne mniejsze zgrupowania obiektów, m.in. o kolistym układzie, które mogły razem tworzyć zabudowania o funkcjach mieszkalno-gospodarczych. Mamy tu więc do czynienia z typową osadą otwartą, jakich bardzo wiele było na tym terenie. Kwestia rozmieszczenia zabudowy w osadzie wymaga dalszych, szczegółowych badań.

Na stanowisku znaleziono typową dla grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej ceramikę (por. też M. Gedl, 1962, ss. 30-35, 138-141). W przeważającej mierze jest to ceramika kuchenna, grubościenna, o chropowatej powierzchni, przeważnie nie zdobiona. Wśród form wyróżnić można grubościenne naczynia zasobowe, garnki, wazy i misy. Ceramika ta najczęściej była grubej roboty, obmazywana, o powierzchni chropowatej lub czasami gładzonej, przeważnie koloru czerwonego i czarnego. Jednocześnie znaleziono również - choć w znacznie mniejszej ilości - ceramikę tzw. stołową o znacznie cieńszych ściankach, gładzoną, a czasami także grafitowaną. Z ciekawszych rzeczy wśród zbioru ceramiki na uwagę zasługują czerpaczki oraz gliniane placki, niektóre z małymi otworkami w części centralnej

(prawdopodobnie służyły do smażenia lub jako pokrywki) i gliniane krążki.

Naczynia były różnie zdobione. Szczególnie popularnym ornamentem były guzy naklejane lub wypychane od wewnątrz, o zaokrąglonym zakończeniu. Oprócz tego stosowano zdobienia w postaci dekoracyjnych listw, plastycznych uchwytów, odcisków palcowych, ornamentów paznokciowych (rys. 2). Pewne cechy świadczą o wpływach halszackich, które docierały przez grupę śląską kultury łużyckiej (por. M. Gedl 1991). Wyróżnić tu można grafitowaną ceramikę oraz ornamenti ukośnych kresek tzw. krokwi. Wystąpiły też fragmenty ceramiki malowanej barwy czerwonej.

Znalezione w osadzie w dużej liczbie kamienie żarnowe i rozcieracze świadczą o uprawie zbóż i przetwórstwie płodów rolnych przez jej ludność, co każe się domyślać dominacji rolnictwa w jej egzystencji. Ludność tej kultury zajmowała się przypuszczalnie również hodowlą, czego dowodem są znalezione kości zwierząt (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1998, ss. 10-11).

W osadzie nie znaleziono prawie żadnych cenniejszych przedmiotów, z wyjątkiem jednego szklanego paciorka barwy granatowej z żółtą obwódką oraz brązowej tarczki będącej prawdopodobnie główką szpili - patrz rys. 3 (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1998, s. 12). Brak większej liczby takich przedmiotów w inwentarzu stanowi duży kontrast na tle innych znalezisk z obszaru Łanów Małych i okolicy, zwłaszcza gdy zwrócimy uwagę na przedmioty z cmentarzysk, które dostarczyły szpile brązowe i żelazne do zapinania szat, importowane paciorki, żelazne i brązowe bransolety, diademy, klamry do pasów, nagolenniki żelazne i brązowe oraz inne przedmioty (H. Wojciechowska, 1995, s.14; por. też M. Gedl 1962). Szczególnie ciekawie przedstawiają się materiały uzyskane z cmentarzyska birytualnego w Świbiu (A. Węgrzykova 1965, ss. 35-37; H. Wojciechowska 1995, s.14), gdzie wśród inwentarza grobowego przeważały ozdoby: diademy brązowe, zawieszki skroniowe, kółka

brązowe, naszyjniki, szpile, bransolety i inne ozdoby wykonane z brązu i żelaza. Także w samych Łanach Małych wystąpiły dwa cmentarzyska ludności kultury łużyckiej -birytualne i ciałopalne- z których również znamy podobne ozdoby i inne sprzęty wykonane z brązu i żelaza (archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Katowicach; H. Wojciechowska 1995, s. 14). Możemy jedynie domyślać się, że ludność "naszej" osady także posługiwała się takimi przedmiotami, gdyż z pewnością była ona użytkownikiem wymienionych dwóch cmentarzysk. Jeszcze bardziej prawdopodobnym taki domysł czyni fakt, że w pobliskiej osadzie kultury łużyckiej w Kamieńcu znaleziono ślady warsztatu brązowniczego (E. Szydłowska 1965, ss. 33-35; J. Szydłowski 1964, ss. 50-55; D. Abłamowicz 1990, ss. 234-240), który mógł produkować na potrzeby miejscowej ludności, a także fakt odnalezienia fragmentów formy odlewniczej na stanowisku 16.

Jak w przypadku większości stanowisk grupy górnośląsko - małopolskiej kultury łużyckiej (M. Gedl,1962, ss. 158-159, 1995, s 15;J. Kostrzewski, 1970, s.84) jej chronologię można ustalić na podstawie uzyskanego materiału na czas od V okresu epoki brązu do okresu halsztackiego C, z możliwością kontynuacji w okresie halsztackim D. W tym czasie miał miejsce znaczny wzrost demograficzny ludności kultury łużyckiej, co powodowało zajmowanie przez nią nowych terenów, często o glebach nieco gorszej jakości. Przykładem mogą być lessowe okolice wokół Łanów Małych, gdzie zlokalizowano szereg stanowisk o charakterze osadniczym (por. archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Katowicach; H. Wojciechowska, 1977, ss. 10-12). O intensywnym osadnictwie kultury łużyckiej w tej okolicy świadczyć mogą z pewnością wzmiankowane już dwa cmentarzyska zlokalizowane w obecnej wsi.

Kres istnienia osady łużyckiej w Łanach Małych nie jest jasny. Jedną z przyczyn opuszczenia osady mogło być wyeksploatowanie tutejszych obszarów rolniczych (por. A. Mierzwiński,1994,s.113-130).

Prace badawcze nie wykazały co prawda żadnych śladów najazdu scytyjskiego, ale wydaje się też możliwym, iż pod wrażeniem najazdów na tereny sąsiednie (Wyżyna Krakowsko-Częstochowska) ludność przeniosła się na inne tereny zabierając ze sobą wszystkie cenne przedmioty. Jednak przyczyną opuszczenia przez ludność osady mogły być również następujące zmiany klimatyczno-hydrologiczne. W trakcie prac zauważono ślady tzw. błotnych potoków, co świadczyłoby o zwilgotnieniu klimatu na tym terenie i podniesieniu się poziomu wód (A.Mierzwiński 1994, s.105-112).

OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH

Wśród materiału zabytkowego uzyskanego w trakcie badań na stanowisku znalazł się również taki, który można wiązać z okresem wpływów rzymskich. Jest to przede wszystkim ceramika tzw. "siwa". Jest jej jednak niedużo. Są to drobne fragmenty czasem ozdobione ornamentem, pozostałości po raczej niewielkich rozmiarów naczyniach. Oprócz tego wydaje się, że z tym okresem należy wiązać również liczne żużle, które wystąpiły w obiektach na obszarze całego stanowiska. Wszystko wskazuje na to, że mamy tu do czynienia z penetracją osadniczą ludności kultury przeworskiej. Rejon gliwicki zaczął być zajmowany przez ludność tej kultury na przełomie III i IV w., a terenem szczególnej koncentracji było znów dorzecze Kłodnicy (K. Godłowski, 1985, s. 101-102; tenże 1969).

Głównymi i niemal jedynymi śladami kontaktów tego obszaru z Imperium Rzymskim są pochodzące stamtąd monety. W Gliwicach znaleziono brązową monetę Faustyny Starszej oraz jeszcze jedną, bliżej jednak nie określoną, natomiast w lesie koło Łąbęd-Przyszówki wystąpiła miedziana moneta Konstantyna II /337-340/ (H.Wojciechowska 1995, s.19). Denar Faustyny znaleziono także w Pławniowicach, a w Toszku odkryto skarb rzymskich monet. Niestety znamy tylko trzy z nich: Hadriana/117-138/, Antoniusa Piusa /138-161/

i Faustyny Młodszej; poza tym w Toszku wystąpił jeszcze luźno denar Trajana /98-117/ (H.Wojciechowska 1977, s.22).

Te i inne znaleziska, jak gliniane lampki oliwne z Gliwic czy też fragmenty naczyń z Dzierżna (H.Wojciechowska 1995, s.19) świadczą o istnieniu szlaku handlowego o charakterze chyba bardziej lokalnym, który mógł być odnogą szlaku idącego z Panonii przez Bramę Morawską dalej na północ nad Bałtyk (por. P.Kaczanowski, J.K.Kozłowski 1998, s.316-ryc.173; J. Wielowiejski 1980).

Biorąc pod uwagę ilość materiału zabytkowego, wydaje się, że występują na stanowisku ślady punktu osadniczego kultury przeworskiej. Tutejsza ludność być może po części pałała się handlem, jednakże w głównej mierze - wskazują na to znaleziska żużli - zajmowała się tu przydomową produkcją żelaza (por. P. Kaczanowski, J. K. Kozłowski 1998, s. 308). Początki tego punktu osadniczego można prawdopodobnie łączyć z fazą D. Dla tego czasu mamy w tym rejonie najlepiej datowane cmentarzyska w Dobrodzieniu i Świbiu (K. Godłowski 1985, s. 102). Zanik tego punktu osadniczego, podobnie jak całej sieci osadnictwa kultury przeworskiej na Śląsku można datować na przełom IV i V w. lub I połowę V w.(por. P. Kaczanowski, J. K. Kozłowski 1998, s. 285).

ŚREDNIOWIECZE

Na stanowisku Łany Małe 16 zachowały się pozostałości osady wczesnośredniowiecznej. Do śladów zasiedlenia w tym czasie zaliczyć można owalne obiekty o przekroju nieckowatym tzw. obiekty "wannowate". Większość badaczy uważa, że stanowią one reliktury budynków naziemnych i przyjmuje jednocześnie, że partie naziemne budynków zajmowały większą powierzchnię niż sam zarys jamy. Ściany konstrukcji naziemnych (nieobserwowalne w materiale źródłowym) mogły być wzniesione w technice zrębowej lub plecionkowej bezstłupowej (Z. Kobyliński, 1988, s. 102; E. M. Foltyn, 1998, ss.41-42;

tam dalsza literatura). W obiektach ujawniła się ceramika wczesnośredniowieczna datowana na VIII - IX w., z możliwością przesunięcia nawet na II połowę VII w. Była to ceramika lepiąca ręcznie i obtaczana na kole, przyjmująca głównie formy garnkowate. Naczynia były zdobione ornamentem linii falistych, zygzakowatych i poziomych umieszczonym na brzuścu. Zdobienia takie były najczęściej wykonywane rylcem lub grzebykiem (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1998, s.14). Ceramikę taką zalicza się do tzw. typu naddunajskiego. Wskazują na to zarówno sposób zdobienia, jak i kształt naczyń (K. Wachowski, 1997, s.86-89).

Podobnie jak ceramikę datować możemy znalezione we wspomnianych obiektach przedmioty gliniane, a także przedmioty żelazne - nóż oraz gwóźdź (E. M. Foltyn, E. Foltyn, 1998, s. 14). Występowanie przedmiotów żelaznych świadczy o stosowaniu przez mieszkańców tej osady wrzecion przy skręcaniu przędzy (E. M. Foltyn, 1998, s.93). Trzeba tu powiedzieć, że problem osadnictwa wczesnośredniowiecznego rejonu Gliwic nie rysuje nam się zbyt wyraziście. Przede wszystkim znamy dla tego okresu stosunkowo niewiele stanowisk, a niektóre z uzyskanych znalezisk nastroją problemy w określeniu ich chronologii. Tak jest w przypadku zabytków pochodzących z Czechowic - naczynia gliniane, czekana typu morawskiego oraz szabli prawdopodobnie typu węgierskiego datowanej na podstawie kształtu na I poł. X w. W literaturze zwraca się uwagę, że mogło to być wyposażenie grobu Węgra, co byłoby śladem pewnych kontaktów mieszkańców rejonu gliwickiego z Węgrami w I połowie X w. (E.M.Foltyn 1998, s.94-95).

Jednak dowodem na szeroko zakrojone osadnictwo wczesnośredniowieczne na tym obszarze może być dla nas istnienie w dość bliskiej okolicy grodziska wczesnośredniowiecznego w Kamieńcu datowanego na VII-IX w.. Odkryto tam pozostałości konstrukcji obronnych, które wiąże się z wczesnym średniowieczem, a także jamy "nieckowate" zbliżone kształtem do tych odsłoniętych

w Łanach Małych 16. Wśród materiału ruchomego znaleziono charakterystyczne dla tego okresu fragmenty ceramiki, a także inne przedmioty, jak grociki strzał i noże żelazne. Istnienie tego grodziska możemy już prawdopodobnie wiązać z jakąś organizacją plemienną na tym terenie (E. Szydłowska 1965; J. Szydłowski 1964; D. Abłamowicz 1990; 1991).

Dla okresów późniejszych istnieją też wzmianki pisane, pochodzące z XIII w., poświadczające rozwój osadnictwa w młodszych wiekach średnich w tej okolicy. Znajdujemy więc pod rokiem 1256 pierwsze informacje o okolicznych osadach wiejskich w Pacynie i Spytkowicach, a wkrótce potem w Bycinie. Dla samych Łanów Małych najstarsza wzmianka pochodzi z 1292 r., ale można przypuszczać, że wzmianka ta dotyczy osady mającej wcześniejszą genezę (I. Panic, 1992, ss. 89-90). Musimy też pamiętać, że już w początkach XIII w. w Toszku istniał gród kasztelański, a początki wcześniejszego osadnictwa na wzgórzu zamkowym potwierdzają znaleziska archeologiczne (por. W. Gałasińska-Hrebenda 1966).

Oprócz reliktywów wczesnośredniowiecznej osady, znaleziono na stanowisku 16 także ceramikę naczyniową oraz kafle dokumentujące okres późnego średniowiecza i nowożytny.

* * *

Efekty badań na stanowisku Łany Małe 16 będą niewątpliwie istotnymi dla poszerzenia naszej wiedzy na temat osad nieobronnych typu otwartego kultury łużyckiej, zwłaszcza zaś podgrupy gliwicko - częstochowskiej grupy górnośląsko - małopolskiej. Jednakże na tym nie kończy się istotna rola stanowiska 16. Musimy pamiętać o występującym na jego obszarze materiale archeologicznym z innych okresów, który również nie jest ubogi.

Przede wszystkim takie bogactwo zabytków archeologicznych było z pewnością dużym zaskoczeniem ze względu na to, że podejrzewano zniszczenie stanowiska w czasie niemieckich prac

ziemnych. Trzeba również pamiętać, że powyższy artykuł skupił się jedynie na materiale pozyskanym z południowej części stanowiska w czasie prac wykopaliskowych w 1998 r. Uświadamia to nam z jak dużą ilością zabytków archeologicznych mamy do czynienia w przypadku całego stanowiska 16 w Łanach Małych. Rejon gliwicki już od paleolitu był terenem chętnie penetrowanym i eksploatowanym przez człowieka. Ukazuje ten fakt bogaty inwentarz stanowiska 16 w Łanach Małych, jak również innych stanowisk tego obszaru. W szczególności warto zwrócić uwagę na osadnictwo łużyckie tego regionu, które jest niezmiernie bogate i może dostarczyć materiału do nowych badań nad kulturą łużycką na tym terenie. Wydaje się także, iż badań wymaga jeszcze osadnictwo wczesnośredniowieczne tego regionu. Dużym mankamentem są tu niezbyt liczne źródła archeologiczne, jednak można mieć nadzieję, że najbliższe lata przyniosą nowe odkrycia, które w znaczny sposób poszerzą naszą wiedzę na temat wczesnośredniowiecznych dziejów rejonu Gliwic.

LITERATURA:

ABŁAMOWICZ D.

1990 *Kamieniec, woj. Katowice, Silesia Antiqua*, t.32, ss. 234-240

1991 *Chronologia grodziska w Kamińcu, gm. Zbrosławice, woj. Katowice.*, Śląskie Prace Prahistoryczne, t.2, ss.207 -218

FOLTYN E. M.

1998 *Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku*, Katowice

FOLTYN E. M., FOLTYN E.

1996 *Sprawozdanie z badań sondażowych Łany Małe stan. 16*, maszynopis, Katowice

1998 *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 16 w Łanach Małych w 1998 roku*, maszynopis, Katowice

GALASIŃSKA - HREBENDA W.

1966 *Stan badań archeologicznych nad pradziejami Toszka.*, Zeszyty Gliwickie, t.4, ss. 7-18

GEDL M.

1962 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Kraków

1991 *Die Hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit*, Warszawa - Kraków

1995 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej*, Śląskie Prace Prahistoryczne, t.4, Katowice, ss.13-18

GINTER B.

1966 *Z problematyki schyłkowego paleolitu i mezolitu na Górnym Śląsku*, Biuletyn ŚIN, nr 68, Katowice

1973 *Dwa stanowiska mezolityczne w miejscowości Dzierżno powiat Gliwice*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, z.10, Bytom

GODŁOWSKI K.

1969 *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice - Kraków

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź

KACZANOWSKI P., KOZŁOWSKI J. K.

1998 *Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.)*, Kraków

KOBYLIŃSKI Z.

1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław

KOSTRZEWSKI J.

1970 *Pradzieje Śląska*, Wrocław - Warszawa - Kraków

KURGAN - PRZYBYLSKA M.

1995 *Problem występowania wyrobów krzemienych na stanowiskach grupy górnośląsko - małopolskiej*, Śląskie Prace Prahistoryczne, t.4, Katowice, ss. 139-143

MIERZWIŃSKI A.

- 1994 *Przemiany osadnicze społeczności kultury łużyckiej na Śląsku*, Wrocław
- OSTOJA - ZAGÓRSKI J.
- 1995 *Struktura gospodarcza młodszych faz epoki brązu w dorzeczu górnej Odry i Wisły; próba rekonstrukcji*, Śląskie Prace Prahistoryczne, t.4, Katowice, ss.73-81
- PANIC I.
- 1992 *Historia osadnictwa w Księstwie Opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice
- SZYDŁOWSKA E.
- 1965 *Badania wykopaliskowe w Kamieńcu, pow. Gliwice.*, Biuletyn ŚIN, nr 68, ss. 33 -35, Katowice
- SZYDŁOWSKI J.
- 1964 *Badania wykopaliskowe w Kamieńcu, pow. Gliwice.*, Biuletyn ŚIN, nr 57, ss. 50 -55, Katowice
- WACHOWSKI K.
- 1997 *Śląsk w dobie przedpiastowskiej. Studium archeologiczne*, Wrocław
- WĘGRZYKOWA A.
- 1963 *Siekierki i topory kamienne z powiatu gliwickiego*, Zeszyty Gliwickie, t. 1, ss. 90 - 95
- 1965 *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w Świbiu, pow. Gliwice na stanowisku 16*, Biuletyn ŚIN, nr 68, Katowice, ss. 35-38
- WIELOWIEJSKI J.
- 1980 *Główny szlak bursztynowy w czasach Cesarstwa Rzymskiego*, Wrocław
- WOJCIECHOWSKA H.
- 1977 *Pradzieje ziemi gliwickiej*, Zeszyty Gliwickie, t.12, ss.7-30
- 1995 *Pradzieje obszaru gliwickiego od schyłkowego paleolitu do późnej starożytności*, [w:] *Historia Gliwic*, red. J. Drabina, Gliwice